

O NOUĂ MĂRTURIE EPIGRAFICĂ PRIVITOARE LA STAȚIONAREA COHORTEI *I UBIORUM* LA CAPIDAVA

de IOAN I. C. OPRISȚ

Articolul prezintă o **cărămidă șampilată** cu literele *COH(ors) VBIOR(um)*. Epigrafa are mare importanță pentru istoria militară a Moesiei Inferioare, deoarece confirmă ipoteza lui Gr. Florescu despre staționarea cohorței *I Ubiorum* la **Capidava**.

Piesa ce face obiectul articolului nostru a fost descoperită cu ocazia unor mai vechi săpături arheologice, efectuate de prof. Radu Florescu în sectorul I al cetății Capidava (jud. Constanța), sector cuprinzând zona de nord a acesteia. Astfel, rupt de contextul arheologic originar și utilizat ca element constructiv al unui bordei feudal timpuriu (B. 131), a apărut un foarte valoros fragment tegular, ce purta ștampila cohorței *I Ubiorum*. Demn de menționat este și faptul că acest fragment este unicul cunoscut până acum, atât pentru spațiul cetății, cât și în întregul teritoriu capidavens.

Cărămida, de formă triunghiulară, se păstrează pe o lungime de 0,135 m, lățime de 0,125 m și are o grosime de 0,036–0,042 m. De culoare roșie-cărămizie, aceasta a fost modelată în tipar, arsă oxidant și imprimată cu ștampila adâncită. Tegula (inv. nr. 0097/1975) se păstrează actualmente în depozitul Anticvarium-lui Capidava (fig. 1).

Cartușul purtând inscripția *COH(ors) VBIOR(um)* dispune de un chenar dublu, cel exterior fiind adâncit. Atât chenarul interior, rupt în partea sa dreaptă (măsurând 0,075 m lungime și 0,032 m lățime), cât și literele (ce variază ca înălțime între 0,017 și 0,020 m) sunt redede în relief. Cu titlu de mențiune asupra grafiei, trebuie semnalate primul și al doilea *O*, de dimensiuni mult mai mici decât restul literelor, primul aflându-se în interiorul literei *C*, apoi ligatura *VB*. În general, literele sunt realizate cu stângăcie, două dintre ele fiind ușor ciobite (*I* la partea superioară și *R* la hasta sa oblică). Cărămida șampilată datează, în opinia noastră, în primele decenii ale secolului II e.n. și completează în chip fericit modestele informații epigrafice privitoare la staționarea cohorței în provincia sud-dunăreană.

Cohorta de *Ubi*¹ este singura refăcută dintre mai vechile *cohortes Ubiorum*, sub împăratul Flavius Vespasianus (69–70 e.n.), după distrugerea suferită în urma revoltei batave și a bătăliei de la Marcodurum, și apoi, probabil, curând trimisă în Moesia². Pentru această interpretare pledează și prima diplomă militară ce o atestă în Moesia Inferior³, datată în 14 august 99, cu atât mai

¹ RE VIII A 1, col. 532–545, s.v. *Ubi*.

² J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*, Ročník VI, 2, Praga, 1978, p. 54; Gr. Florescu et alii, *Capidava. Monografie arheologică*, București, 1958, p. 70.

³ CIL XVI, 44, diploma de la Oltina.

mult cu cât nici un alt document din vreo altă provincie nu o amintește în cursul celor 25 de ani anteriori anului diplomei, implicit durata serviciului oficial minim al unui soldat ce primea, în consecință, *honesta missio*. Din perioada staționării sale aici, cunoaștem și numele unui prefect: C. Iunius Tertius, *praef(ectus) coh(ortis) Ubiorum Moes(iae) Infer(ioris)* ⁴.

Dar cea mai interesantă atestare epigrafică, direct legată de ștampila prezentată, este, totuși, o stelă funerară fragmentară de marmură, descoperită în 1947, provenind tot de la Capidava⁵. Ea a fost pusă de către urmașii unui fost *signifer* al unității, *M(arcus) Cocceius Vitlus*, personaj de origine illiriană,

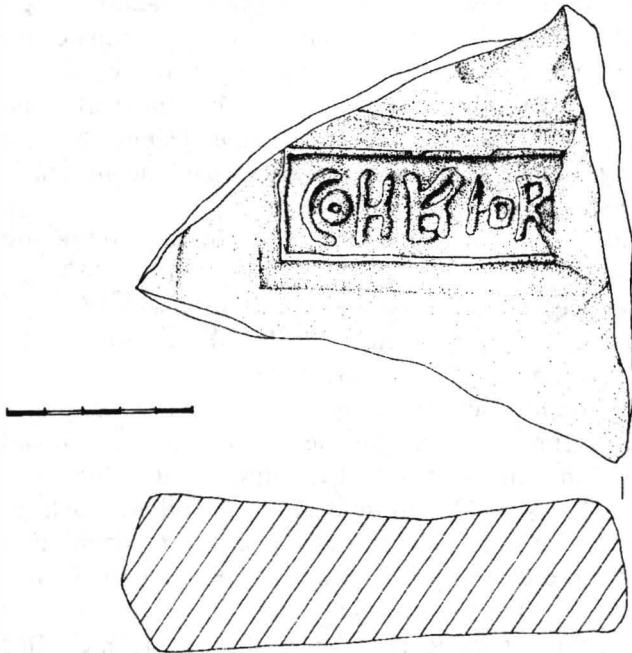

Fig. 1

care servise 28 de ani înainte de-a fi devenit veteran sub Nerva, în 97–98 e.n. Asocierea celor două mărturii epigrafice dă un plus de greutate ipotezei privind cantonarea unității în chiar locul descoperirii lor⁶, îndreptățit pus sub semnul întrebării, până acum, de lipsa unei informații mai consistente⁷.

În deplin acord cu ipoteza mai sus amintită, a fost, credem noi, corect interpretată, chiar de la publicare, prezența la Arrubium (Măcin) a unei alte

⁴ CIL X, 6015; C. C. Petolescu, SCIVA 46, 1995, 3–4, p. 272, n. 792.

⁵ Gr. Florescu, Izvestija Sofia 15 (*Serta Kazaroviana*), 1950, p. 285–290; idem, *Capidava. Monografie arheologică*, nr. 1, p. 73–77; AnnÉp, 1950, 46; 1960, 330; ISM V, 24.

⁶ A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 64, 81, 82, 84–89, 91, 93–94, 103.

⁷ Al. Suceveanu, în *La Dobroudja romaine*, București, 1991, p. 65, 71.

cărămizi ce purta ștampila unității de *Ubi*⁸, adică în chiar sediul alei I Vespasiana Dardanorum, ce continuă a fi atestată în acest amplasament până în secolul III e.n.⁹. Ea se leagă de unele activități constructive, în care a fost implicată temporar și o vexilație a cohorții I Ubiorum¹⁰, fără a putea oferi, totuși, o precizare a momentului în care detașarea trupei a avut loc.

O altă problemă, nu încă deplin elucidată, este și aceea a momentului plecării cohorții în noile amplasamente din Dacia Superior. După ce, foarte probabil, participă, alături de alte unități auxiliare, la efortul militar impus de războaiele dacice¹¹, unitatea va reveni la sudul Dunării, alături de altele similare, fiind poate amintită și în diplomele fragmentare din 112 (de la Adamclisi¹²) sau 138 e.n.¹³. O cu totul altă interpretare este oferită de o serie de autori autorizați, care consideră anii 118–120 e.n. ca moment al dislocării trupei la nordul Dunării, odată cu eforturile de reorganizare ale Daciei de la începutul domniei lui Hadrian¹⁴.

În opinia noastră, această ultimă interpretare este improbabilă, fie numai și pentru două motive. Primul ar consta în lunga perioadă de timp scursă de la ultima atestare explicită și până la noul șir de diplome militare ale Daciei Superioare, din 23 februarie 144 (Nova Zagora)¹⁵, 13 decembrie 157 (Tibiscum)¹⁶ și 1 aprilie 179 (Drobeta)¹⁷, timp în care nu cunoaștem nici o altă unitate militară care să fi staționat la Capidava, bineînțeles înainte de sosirea din Germania a unei alte trupe auxiliare, *cohors I Germanorum*. Pentru tot acest timp, lipsa unei garnizoane permanente este greu de susținut. Un al doilea și mai consistent argument este cel spre care converg atât sursele epigrafice, cât și cele literare. În speță, este vorba atât despre ultima diplomă militară amintind *cohors I Germanorum* în amplasamentele sale inițiale, datată în 134 e.n. și găsită la Neckarburken (*Germania Superior*)¹⁸, cât și despre unele izvoare literare, semnalând agitația de la frontiera nordică a Daciei. Avem în vedere acea *παρανοία Γερῶν*, despre care amintește retorul Aelius

⁸ *Ibidem*, p. 70; M. Zahariade, Cr. Mușețeanu, C. Chiriac, Pontica 14, 1981, p. 256, fig. 3 și 260 – *C(ohors) I ViB(iorum)* (sic).

⁹ Aricescu, *op. cit.*, p. 51.

¹⁰ V. *supra* n. 8.

¹¹ Petolescu, *loc. cit.*, n. 794.

¹² Aricescu, *op. cit.*, p. 84 și n. 62.

¹³ *Ibidem*, p. 91.

¹⁴ Florescu, *op. cit.*, p. 75; W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 195 și urm.; Beneš, *loc. cit.* La această din urmă părere subscrie și profesorul nostru, C. C. Petolescu, căruii îi mulțumim, și pe această cale, pentru ajutorul mereu acordat.

¹⁵ IDR I, 14 (= CIL XVI, 90): *I Ubior(um)*.

¹⁶ IDR I, 15 (= CIL XVI, 107): *et I J U(l)bi(um)*.

¹⁷ C. C. Petolescu, SCIVA 36, 4, 1985, nr. 264, p. 357–358: *et I Ubior(um)*.

¹⁸ CIL XVI, 80, din 16 octombrie 134.

Aristides¹⁹, în primii ani de domnie ai lui Antoninus Pius, soldată cu intervenția militară împotriva dacilor liberi și a unor insurgenți din interiorul provinciei²⁰. Este și momentul schimbării de trupă de la Capidava, situat la începutul celui de-al cincilea deceniu al sec. II e.n și de alți autori²¹, cu atât mai mult cu cât în 144, anul diplomei de la Stara Zagora, unitatea de *Ubii* făcea deja parte din sistemul defensiv al Daciei Superioare²².

Pe lângă diplomele deja menționate, cunoaștem alte două epigrafe ulterioare anului 144, respectiv un altar închinat lui Hercules Invictus la Băile Herculane de un *praefectus cohortis I Ubiorum*, L. Pompeius Celer²³, precum și o inscripție funerară pusă unui soldat, *Ant. [?Pri]m[i]genianus*, înmormântat la Apulum²⁴. O nouă serie de ștampile atestă unitatea în castrul de trupă auxiliară de la Odorheiul Secuiesc (jud. Harghita)²⁵, Târnăveni²⁶ sau în zona așezării rurale de la Ozd (jud. Mureș)²⁷. Alte două ștampile regulate cu sigla

¹⁹ Aelius Aristides, *Orat.*, XXVI, 70. Sintagma de „nebumia geților” a devenit loc comun în citarea acestei surse. Ni se pare oportun să atragem atenția asupra unei inadvertențe terminologice(?), din *Fontes ad historiam Dacoromaniae pertinentes* I, București, 1964, p. 600–601, de natură a altera traducerea, și anume „... παρανομία Γετῶν ...”. Παρανομία se traduce, îndeobște, prin ilegalitate, injustiție, crimă, delict, cf. A. Bailly (reed.), *Dictionnaire Grec-Français*, Paris, 1996, p. 1470. De altfel, în toate edițiile consultate am întâlnit formula „... παρανοία Γετῶν ...”: vezi J. H. Oliver, *Transactions of the American Philosophical Society*, New Series 43, 4, Philadelphia, 1953, p. 902, 987; *Aristides. Ex recensione Guilielmi Dindorfii* I, Hildesheim, 1964, XIV, 216, 10–15, p. 350–351, inclusiv la ediția folosită în alcătuirea FHDR I, datorată lui B. Keil, *Aelii Aristidis Smyrnaei Quae supersunt omnia. Orationes XVII–LIII continens* II, Berlin, 1898. Fără a cunoaște motivul alegerii lecțiunii din FHDR I, în cazul în care nu este doar rodul unei simple erori redacționale (cum pare să lase impresia, prin lipsa oricărui comentariu suplimentar), atragem, totuși, atenția că ea reprezintă o variantă restituitivă perfect posibilă a pasajului în cauză.

²⁰ Polyainos, *Strat.*, VI; SHA, *Vita Pii*, 5, 4 unde se amintește, în același context, despre victoria generalului Q. Lollius Urbicus (RE XIII, col. 1392–1393, s.v. *Q. Lollius Urbicus*) asupra triburilor de briganti din Britania, în iarna lui 142–143; R. Vulpe, DID II, p. 141 și n. 93. Pe larg, despre cadrul istoric în care se petrec aceste evenimente, vezi C. C. Petolescu, *Thraco-Dacica* 14, 1993, p. 159–162; idem, *Scurtă istorie a Daciei romane*, București, 1995, p. 52–53.

²¹ Aricescu, *op. cit.*, p. 93, 103; Zahariade, Mușețeanu, Chiriac, *op. cit.*, p. 260–261; S. Torbatov, *Arheologija Sofia* 33, 1991, 1, p. 23–27 (= AnnÉp, 1991, 1380), cu referire la fragmentul de diplomă militară descoperit la Malak Preslovec, datată între 1 ianuarie – 9 decembrie 145, unde editorul restituie [*coh(ors) I Germ(anorum) C(ivium) R(omanorum)*]. Vezi și M. Roxan, *Roman Military Diplomas* III, Londra, 1994, p. 286–287, nr. 165. Abia pentru anul 157 avem atestarea clară a cohorții I Germanorum în spațiul Moesiei Inferior, prin diploma de la Brestovene: eadem, *Roman Military Diplomas* I, Londra, 1978, nr. 50.

²² Vezi *supra* n. 15; D. Protase, *Dacia*, N.S. 6, 1962, p. 505–508.

²³ CIL III, 1571 = IDR III/1, nr. 63, fig. 51.

²⁴ CIL III, 1187.

²⁵ IDR III/4, nr. 262, fig. 156, p. 204–205: *C(ohors) I Vb(iorum)*.

²⁶ Beneš, *loc. cit.*, cf. CIL III 8065, 1; 8074, 25; IDR III/4, nr. 130, p. 99.

²⁷ IDR III/4, nr. 132: *C(ohors) I Vb(iorum)*.

CIV par a nu avea nici un fel de legătură cu *cohors I Ubiorum*: prima provine de la Tibiscum, desemnând cel mai probabil *cohors I Vindellicorum*²⁸, în timp ce a doua, de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa²⁹, indică numele unui meșter cărămidar, *C(aius) I(ulius) Val(erius?)* sau *Val(ens)*.

UN NOUVEAU TÉMOIGNAGE ÉPIGRAPHIQUE CONCERNANT LA *COHORS I UBIORUM* À CAPIDAVA

RÉSUMÉ

Les fouilles archéologiques dirigées par R. Florescu dans le secteur I du camp de Capidava ont permis la découverte d'un important témoignage épigraphique pour l'histoire militaire de la Mésie Inférieure. Il s'agit d'une brique estampillée avec les lettres *COH(ors) VBIOR(un)*.

Cette pièce confirme l'hypothèse de Gr. Florescu concernant le stationnement de la I^e cohorte d'Ubiens à Capidava. Du point de vue chronologique, on peut préciser que la cohorte d'Ubiens stationnait en Mésie Inférieure en 99 apr. J.-C. et en Dacie Supérieure en 144, tandis que la I^e cohorte de Germains, qui a remplacé la cohorte d'Ubiens à Capidava, est attestée en Germanie Supérieure en 134 et en Mésie Inférieure en 145.

En regroupant les données épigraphiques et littéraires, on peut considérer que ce changement de troupes a eu lieu durant les premières années du règne d'Antonin le Pieux.

²⁸ CIL III 8074, 25 d; IDR III/1, nr. 254.

²⁹ IDR III/2, nr. 560.

